

JOGI FÓRUM PUBLIKÁCIÓ

Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar

A parancsra cselekvés büntetőjogi szabályozása

Szerző:

Görbe Boldizsár

Témavezető:

Dr. Törő Sándor

címzetes egyetemi docens

Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar

Bűnügyi Tudományok Intézete

Szeged, 2019. november 6.

I. Bevezetés

Dolgozatomban egy speciális, kizárólag a katonákra vonatkozó büntethetőséget kizáró okkal, a 2012. évi C. törvény, a Büntető Törvénykönyv (továbbiakban: Btk.) 130.§-val foglalkozom. A katonák sajátos életviszonyok között látják el feladatukat, amellet, hogy a törvényeket és egyéb rendelkezéseket be kell tartaniuk, eleget kell tenniük feletteseik, elöljáróik egyedi utasításainak, vagyis parancsainak is. Szükséges azonban ennek bizonyos határokat szabni, azért, hogy mint Schultheisz Emil professzor írta, az *„alárendelt ne legyen az elöljáró vak eszköze”*. Erre alakult ki az a szabályozás, hogy az alárendelt nem büntethető azért, amit parancsra tett meg, akkor, ha annak jogellenességét nem ismerte fel, ha pedig felismeri annak jogellenességét, akkor jogosult azt a parancsot megtagadni. Azonban ügyelni kell arra, ennél a szabályozásnál, hogy itt nem parancs felülbírálatról van szó, és a katona ezt nem mindegyik parancsnál teheti meg, hiszen mint Dr. Gábor Gyula ügyvéd írta a XX. század elején tanulmányában¹, nem biztos, hogy jó lenne az, ha a lázongó tömeg feloszlatására adott parancsnál, az alakulat először mérlegelné a parancsot, majd pedig az alakulat úgy döntene, hogy nem teljesíti az, mert nem ért azzal egyet. Nyilvánvalóan ez a katonai lét lényegét, az engedelmességet, a fegyelmet, a függelmi viszonyt ásná alá.

Dolgozatomban először bemutatom, ennek a szabályozásnak a történeti fejlődését, érintve a magyar jogtörténet katonai törvényeit, ezt követően pedig a hatályos szabályozást elemzem. Ezen belül foglalkozom a katonának a fogalmával, a parancs fogalmával, valamint az alárendelt és az elöljáró felelősségével, elkövetői minőségükkel.

II. A parancsra cselekvés szabályozás története

A magyar történelem során szabályozások voltak, de külön a katonákra vonatkozó törvények nem. A nemes és a katona fogalma lényegében azonos tartalommal bírt, és a királyi igazságszolgáltatás katonai igazságszolgáltatás is volt.² Fontos azonban úgy gondolom lefektetni, hogy a katonai anyagi jog nem igazán fejlődött. Lényegesebb kérdéseket királyi dekrétumokban rendezték, de az nem

¹ Dr. Gábor Gyula: Tanulmányok a katonai büntetőjogból (Grill Károly Cs. és Kir. Udv. Könyvkereskedése, Budapest, 1901)

² Kardos Sándor: A magyar katonai büntetőjog múltja és jelene (Miskolc, 2003) 17-18.o. (https://debreceniitlotabla.birosag.hu/sites/default/files/field_attachment/magyarkatonaiubuntetojog.pdf; letöltve: 2019. június 2.)

terjedt ki mindenre, sőt a XVIII. században, Rákóczi Ferenc adott ki egy katonai büntető törvényt, de az nem foglalkozott minden szabályozási részlettel, így például a parancsra cselekvéssel sem.³ A Magyarországon hatályba lépett első önálló katonai büntető törvénykönyv se a magyar jogalkotás terméke volt. Ferenc József császár 1855. január 15-én kelt nyílt parancsával Magyarországon hatályba léptette az 1850. évi osztrák katonai büntető törvényt.⁴ Ennek a törvénynek a 8.§ rendezi azt, hogy az előljáró parancsa nem zárja ki a büntethetőséget csak és kizárólag akkor, ha erről a törvény kifejezetten rendelkezik. Ezekről az akkor hatályos szolgálati szabályzat rendelkezett, és lényegében ugyanazt a követelményt fogalmazta meg, amely jelenleg is hatályos, tehát ha a parancs nyilvánvalóan és világosan jogellenes, azt megtagadhatja, de jelentenie köteles a legközelebbi előljárójának.⁵ Ez a törvény maradt hatályban egészen 1930-ig, amikor is megalkotásra került az első önálló, magyar katonai büntető törvénykönyv, az 1930. évi II. törvény. Itt a 38.§ 1. pontja, mint beszámíthatóságot kizáró okot szabályozza a parancsra cselekvést. A törvény indokolása úgy fogalmaz: a parancsért egyedül az előljáró felelős, és az alárendelt minden büntetőjogi felelősségtől mentes marad, ha a parancsnak eleget tesz és annak határait nem lépi túl. Itt is rögzítésre kerül, hogy kizárólag akkor tagadhatja meg a katona a parancs teljesítését, ha annak jogellenessége világos és egyértelmű számára. Ez a szabályozás már fejlettebb, mint az 1855-ös. A miniszteri indokolás rendelkezik az alárendelt és az előljáró felelősségéről. Ha a nem tudta, hogy a parancsral bűncselekményt követ el, mentesül a felelősség alól, és az kizárólag a parancsnokot fogja terhelni, és közvetett tettesként lesz felelősségre vonva, míg abban az esetben, ha az alárendelt tudta, hogy a parancs jogellenes, de ennek ellenére azt végrehajtotta, az alárendelt önálló tettes, míg az előljáró felbújtóként felelt.⁶ Ez a szabályozás mintegy 18 évig maradt hatályban, ugyanis a második világháborút követő politikai átalakulás szükségessé tette egy új, katonai büntetőtörvény kialakítását, ez lett az 1948. évi LXII. törvény. Ez a törvény egy különleges helyzetet hozott létre, hiszen nem tartalmazott ilyen büntethetőséget kizáró okot - mint például az 1930. évi Kbt. - sőt a Bt. sem tartalmazott, ezt a mentesülést a fegyveres erők szolgálati szabályzata mondta ki.⁷ Az alárendelt és az előljáró felelőssége semmit sem változott viszont, hiszen ha az alárendelt tudta, hogy bűnös parancsot hajt végre, az alárendelt tettes, az előljáró felbújtó lesz, míg ha az alárendelt nem tudta,

³ Dr. Váczi István: Parancsra elkövetett bűntettek; *Katonai Jog és Igazságszolgáltatás* 1971/I 34.o.

⁴ Farkas Ádám: Válogatás a modern magyar honvéd-katonai büntetőjogtörtétele forrásaiból (1867-1945) I. kötet (Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság; 2014) 60.o.

⁵ Dr. Váci: im.34.o.

⁶ Dr. Rabóczki Ede: A katonákra vonatkozó rendelkezések; in: Dr. Rabóczki Ede - Dr. Berkes György (szerk.): *Magyar büntetőjog, kommentár a gyakorlat számára* (2. kiadás; HVG-Orac Lap és Könyvkiadó, Budapest, 2012) 230/1.o.

⁷ Dr. Váczi: im.35.o.

mentesül a felelősség alól, és az előljáró közvetett tettes lesz. Nagy változás állt be, hiszen az 1961. évi V. törvény, az úgynevezett szocialista Btk. hatályba lépésével megszűnt önálló törvényként létezni a katonai büntetőtörvény, és integrálták a katonákra vonatkozó rendelkezéseket az általános „polgári” büntető törvénykönyvben. Immáron a Btk. 104.§-ban került szabályozásra a speciális katonai büntethetőséget kizáró okot. Alapvetően rögzíti, hogy a katona nem büntethető azért a cselekményért, amit az előljáró parancsára tett meg, de ez alól a rendelkezés alól kiemeli, és büntethetővé nyilvánítja akkor, ha tudta, hogy a parancs végrehajtásával bűncselekményt követ el. Továbbra is érvényesül a nyilvánvalóság és egyértelműség követelménye. Az alárendelt és az előljáró felelőségében viszont változások álltak be, hiszen a törvény azt mondja, a parancsra elkövetett bűncselekményért a parancsnokra a tettesre vonatkozó szabályokat kell alkalmazni, míg az alárendelt büntetése, büntethetősége esetén, korlátlanul enyhíthető. Ezt követően, az 1978. évi Btk. lényegében megtartotta a szocialista Btk. szabályozását, azonban a 123.§ itt már konkrétan a felelőség meghatározásában, ugyanis konkrétan kimondja, hogy ha az alárendelt tudta, hogy bűncselekményt követ el tettes lesz és az előljáró is, ellenkező esetben az alárendelt mentesül a felelősség alól - ha nem tudta -, az előljáró pedig közvetett tettes lesz. Ez a szabályozás van érvényben a mai napig is a 2012. évi C. törvényben, az új Büntető Törvénykönyvben.

III. A parancsra cselekvés, mint büntethetőséget kizáró ok

A dolgozatomban elsősorban a Btk. 130.§-val kell részletesen foglalkoznom. Ez egy speciális, kizárólag a katonának minősülő személyeknél érvényesülő büntethetőséget kizáró ok. Az említett szakasz a következőt tartalmazza:

130. § (1) Nem büntethető a katona a parancsra végrehajtott cselekményért, kivéve, ha tudta, hogy a parancs végrehajtásával bűncselekményt követ el.

(2) A parancsra elkövetett bűncselekményért a parancsot adó is tettesként felel, ha a katona tudta, hogy a parancs végrehajtásával bűncselekményt követ el, egyébként a parancsot adó közvetett tettesként felel.

Az idézett törvényhely egyes fogalmi elemei magyarázatra szorulnak, ezt a katonai viszonyok specialitása teszi indokolttá. Először a katona fogalmát⁸ kell tisztázni, hiszen a katona alatt nem csupán a magyar honvédség hivatásos állományú tagjai tartoznak, hanem a rendőrség, a büntetés-végrehajtási szerv hivatásos állományú tagjai, a katasztrófavédelem hivatásos állományú tagjai, az Országgyűlési őrség hivatásos állományú tagjai, valamint a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos állományú tagjai. Magyar Honvédég kapcsán kiemelendő, hogy tényleges szolgálatot teljesítőnek minősül a hivatásos és szerződéses állományon kívül a tényleges szolgálatot teljesítő önkéntes tartalékos, a honvéd altiszt és tisztjelöltek, valamint a behívott hadkötelezettek.⁹ Ezek a szervezetek alapvetően követik a klasszikus katonai rendszert, nevezetesen azt, hogy feladataikat szigorú, alá-fölérendeltségben, függelmi viszonyok keretei között, törvények és rendeletek által meghatározott módon, valamint egyedi utasítások útján látják el. Ez utóbbinál meg kell jegyezni, hogy a katonának minősülő személyek feladataik ellátása során kerülhetnek olyan helyzetbe, ahol pusztán a törvényi és rendeleti út nem elegendő, ezért szükséges az adott pillanatra vonatkozó egyedi utasítás, nevezetesen a parancs, illetve a szolgálati utasítás.¹⁰

A parancs fogalmát nem találjuk meg a Btk. értelmező rendelkezései között, azonban a Btk. miniszteri indokolása szükséztlenül így határozza meg: „A parancs meghatározott tevékenység vagy feladat végrehajtására vonatkozó egyedi utasítás.”¹¹ Ez a fogalom úgy gondolom nem elegendő ahhoz, hogy megértsük a parancs mibenlétét. Ezért jönnek segítségül a különböző ágazati - a fegyveres és rendvédelmi szervekre vonatkozó - törvények, amely alapján már egy komplex fogalmat tudunk megállapítani. Azonban fontosnak tartom már itt azt is kiemelni, hogy rendkívüli hiányossága a mai fegyveres és rendvédelmi szervekre vonatkozó egyes ágazati törvényeknek is, hogy nem állapítanak meg az értelmező rendelkezésben parancs, vagy szolgálati parancs fogalmat. Ha visszatekintünk a rendszerváltás utáni első honvédelmi törvényre, az 1993. évi CX. törvény 26. §-tól a 28. §-ig foglalkozik a parancssal. A törvény 26. § (1)-(2) bekezdések szerint a parancs egy meghatározott tevékenység vagy feladat végrehajtására vonatkozó egyedi utasítás, a parancsot meghatározott személyek egyértelműen meghatározott részére adható ki. A következő, már az uniós elveknek

⁸ Btk. 127. § (1) bek.: E törvény alkalmazásában katona a Magyar Honvédség tényleges állományú, a rendőrség, az Országgyűlési Őrség, a büntetés-végrehajtási szervezet, a hivatásos katasztrófavédelmi szerv, valamint a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos állományú tagja.

⁹ Törő Sándor: A katonákra vonatkozó rendelkezések; in: Karsai Krisztina (szerk.): Kommentár a Büntető Törvénykönyvhöz (Wolters Kluwer Kiadó, Budapest, 2013.) 264.o.

¹⁰ Schultheisz Emil: A katonai büntető törvénykönyv magyarázata, II. kötet I. füzet, Radó Nyomdai Műintézet, Budapest, 3.o.

¹¹ 2012. évi C. törvény indokolása a Büntető Törvénykönyvről, 48.o.

megfelelő honvédelmi törvény a 2004. évi CV. törvény A parancs és a parancsadás joga cím alatt foglalkozik ezzel a katonai irányítási eszközzel és a hozzákapcsolódó jogokkal. A parancs fogalma lényegében megegyezik az 1993. évi honvédelmi törvény fogalmával, azonban itt a jogalkotó itt már konkretizálja azt, hogy a parancs, szóban és írásban is kifejezhető.¹² Az új honvédelmi törvény, a 2011. évi CXIII. törvény közlöny állapotában az értelmező rendelkezések között megtaláljuk a 80.§ p) pontjában a parancs fogalmát, amelynél az kell mondanom, hogy a 2004. évi CV. törvényben meghatározott parancs fogalmat veszi alapul, azonban a parancs kiadásának módjait kiegészíti az egyéb más móddal (például jelek, jelzések).¹³ A jelenleg (2019. február 1. napjától) hatályos Hvt. a 80.§ -ban már nem találjuk meg a parancs fogalmát, az értelmező rendelkezések teljesen átalakultak, egy átfogó módosításon esett át, aminek eredményeként, a szabályozás közül kikerült a parancs fogalom és az - a 2004. évi honvédelmi törvényből szintén átvett - A parancs és parancsadás joga cím alá sem került beépítésre.¹⁴

A parancsnak nem csupán törvényi fogalmáról kell beszélnünk úgy gondolom, hanem a tudományos fogalmáról is, amelyet a szakirodalmakból és a fentebb említett törvényi fogalmakból lehet összerakni. Ezek alapján a parancs nem más, mint a jogszabályban arra felhatalmazott, parancsadási joggal rendelkező személytől származó, speciális katonai vezetési illetve irányítási eszköz, amely kifejezi a parancsot adó akaratát, megfelel a jogszabályoknak és egyéb rendelkezéseknek, konkrét, egyértelmű és reális, valamilyen cselekvésre, cselekvéstől való tartózkodásra, vagy megfelelő magatartás tanúsítására szólítja fel a katonának minősülő személyt vagy katonáknak minősülő személyek egy csoportját.

Ez az általam alkotott fogalom azonban magyarázatra szorul. Mint már említettem a katonai viszonyok között a katonának minősülő személyek alá-főlé rendeltségben látják el feladataikat. Az egyes ágazati törvények alapvetően a katonákat két részre osztják. Egyrészt beszél az előjárókról és felettesekről, akiknek joga és kötelezettsége más katonát irányítása, másrészt pedig beszél az alárendeltekéről, akikre az előjárók és parancsnokok jogköre kiterjed.¹⁵ A törvény beszél még a rangidős katona, a

¹² 2004. évi CV. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről 105.§ (1) bekezdés

¹³ Magyar Közlöny (2011. július 27.) 89. szám

¹⁴ 2018. évi CX. törvény egyes törvényeknek a Magyar Honvédség új szervezeti rendjének kialakításával összefüggő módosításáról 54. §

¹⁵ 2011. évi CXIII. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről (továbbiakban Htv.) 43.§ (1) bekezdés; 1994. évi XXXIV. törvény, a Rendőrségről (továbbiakban: Rtv.) 90.§ (3) bekezdés; 21/1997. (VII.8.) IM rendelet a büntetés-végrehajtási szervezet Szolgálati Szabályzatáról (továbbiakban: Bv. szolg.

katonai rendész járőr parancsnok és feljebbvaló parancsnoklási jogának gyakorlásáról is, de ez különös relevanciával nem bír, hiszen az ő parancsokra is - mint látni fogjuk - ugyanazok a követelmények fognak vonatkozni, mint az előljáró vagy felettes parancsára. Itt ki kell emeljek egy érdekességet is, az Országgyűlési Őrség kapcsán. A szervezet 2013-ban kezdte meg működését, amelynek alapvető feladata a törvényhozó hatalom védelme. Ez a szervezet is alá-fölé rendeltségen alapul, azonban a parancsadásra nem csupán rendfokozattal rendelkező előljáró vagy felettes rendelkezik, hanem a házelnök, és az ülést levezető elnök is, akik civilek, nem rendelkeznek rendfokozattal és a szervezeten kívül állnak.¹⁶

Katonai vezetés és irányítás eszköze, mint azt korábban említettem az adott esetre vonatkozó egyedi rendelkezéseket tartalmazza.

A következő lényeges fogalmi egység, amiből több fogalmi elem is logikus következik a jogszabályoknak és egyéb rendelkezéseknek való megfelelés követelménye. Szinte valamennyi ágazati törvény megfogalmazza azokat a követelményeket, amelyeknek, a parancsnak meg kell felelnie, és amelyet a parancsadás jogával rendelkezőnek is szem előtt kell tartania a parancs kiadásakor, így a parancsnak, egyértelműnek, konkrétan kell lennie. A parancsot adónak meg kell győződnie arról, ahogy az alárendelt a parancsot megértette-e. A parancs kiadása történhet szóban (idetartozik a rádióon kiadott parancs is), ekkor az alaki szabályok alapján az alárendelt a parancs elhangzása után „Értettem!” kifejezést használja, amivel a parancs megértését jelzi, azonban ha a parancsot adónak kételye merülne fel ezzel kapcsolatban, lehetősége van arról meggyőződni, és kérheti az alárendeltet, hogy a parancs lényegét ismétlje meg.¹⁷ A parancs kiadása történhet írásban is, ennek egy különleges esetét szeretném itt kiemelni, amelyet a Csongrád Megyei Bíróság Katonai Tanácsának ítéletében találtam.

A rendőr százados vádlott éjjel 01:22-kor a következő SMS-t írta a parancsnokának: „*Bocsánat, hogy zavarlak, de Enikőnek jön a hetedik foga, tovább nem bírom, a mai napra szabít kérek*”. A parancsnok válasza 06:41-kor ez volt a vádlottnak: „*A szabadságot nem engedélyezem, rendes*

szab.) 8.§ (5) bekezdés; 49/2011. (XII.20.) BM rendelet, a hivatásos katasztrófavédelmi szervek állományának, valamint a polgári védelmi szervezetek Szolgálati Szabályzatáról (továbbiakban: Katvéd. Szolg.szab.) 11.§ (4) bekezdés; 84/2012. (XII.28.) BM rendelet, az Országgyűlési Őrség Szolgálati Szabályzatáról (továbbiakban: Ogy.Szolg.szab) 63.§ (3) bekezdés

¹⁶ 2012. évi XXXVI. törvény az Országgyűlésről (továbbiakban: Ogytv.) 135.§ (1) bekezdése

¹⁷ Dr. Kovács Zoltán (szerk.): A katonai büntetőjog kézikönyve, Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1958, 157.o.

időben vonuljon be a szolgálati helyére.” A vádlott a parancsot tartalmazó SMS-re a következőt válaszolta: „Köszönöm a vezetői empátiát.”. A vádlott ezek után sem jelent meg a szolgálati helyén. A vádlott azzal védekezett, hogy az SMS nem minősül parancsnak. A bíróság azonban annak tartalmát megvizsgálva arra a következtetésre jutott, hogy az az elöljáró egyedi utasítása, ami parancsnak minősül. Ezért a bíróság a vádlott bűnösségét megalapozottnak találta a parancs iránti engedetlenség vétségében, amiért pénzbüntetésre ítélte.¹⁸

A parancssal, és főként a szóbeli parancssal szemben megkövetelik azt, hogy az határozott, konkrét, egyértelmű és világos legyen¹⁹, és úgy gondolom bizonyos, a fegyveres és rendvédelmi szervezetek tagjaitól elvárható nyelvi minőségi szintet elérjen.

A vádlott ellen a Fővárosi Törvényszék Katonai Tanácsa előtt emeltek vádat, parancs iránti engedetlenség miatt. A címzetes rendőr törzsszászlós vádlott a köztársasági elnöki rezidencián látott el szolgálatot 24/72 óras váltásban, azonban X Rendőrség parancsnoka azt a utasítást (parancsot) adta, hogy a továbbiakban nem a köztársasági elnöki rezidencián fog a vádlott szolgálatot teljesíteni, hanem 8 óras munkabeosztásban X Rendőrség központi objektumában, irodai munkát fog ellátni, ezért valamennyi felszerelését és személyes holmiját a jelenlegi szolgálati helyéről szedje össze. A vádlott közvetlen elöljárója éjjeli időben az alábbi módon közölte: *„[...] van egy rossz hírem, Y parancsnok utasítására pakold össze az összes cuccodat, ami a szekrényben van, és vidd le a ...-be, és dönts el, hogy innentől kezdve nyolc órázni akarsz, vagy szabadságra menni.”*

A vádlott arra hivatkozott, hogy nem értette a parancsot ezért vissza is kérdezett. A személyes és felszerelési tárgyait részlegesen vitte el, amit a közvetlen elöljárója sérelmezett és ebből adódott a vádbeli minősítés.²⁰

Úgy gondolom, hogy a közvetlen elöljáró több ponton megszegte a parancs kiadásával kapcsolatos követelményeket, rendfokozatából (és ezáltal a testületben töltött szolgálati időből) adódóan jogosan lehetett volna elvárni tőle, az ilyen, szolgálati hely és mód megváltoztatására irányuló parancs szakszerű, pontos és határozott közlését az alárendelttel. Azonban itt, az ítéletből vett idézetből látható, hogy rendkívül hanyag módon közli azt, a vádlottal.

¹⁸ Csongrád Megyei Bíróság Katonai Tanácsa KB.I.81/2007/8.

¹⁹ 24/2005. (VI. 30.)HM rendelet a Magyar Honvédség Szolgálati Szabályzatának kiadásáról, Melléklet A magyar honvédség szolgálati szabályzata 37.2-37.3 pontok.

²⁰ Fővárosi Törvényszék Katonai Tanácsa 43. Kb.29/2018/13.

Az fegyveres és rendvédelmi szervekre vonatkozó szabályok mindegyike rögzíti, hogy a parancsadó katona a parancsáért felelősséggel tartozik, a parancsadás jogával nem élhet vissza, biztosítani köteles a parancs végrehajtásának feltételeit, és a végrehajtást szükséges mértékben ellenőriznie is kell.²¹

A Hvt. meghatározza az úgynevezett tilalmazott parancsokat, amely alapján szigorúan tilos olyan parancsot kiadni, amely a törvényben foglalt kivétellel a katona életét, egészségét vagy testi épségét közvetlenül vagy súlyosan veszélyeztetné, vagy amely bűncselekmény elkövetésére irányul, vagy amely a katona magáncélú igénybevételét valósítaná meg.²² A Magyar Honvédség Szolgálati Szabályzata emellett a Kegyelem címszó alatt kimondja azt a speciális szabályt, hogy szigorúan tilos olyan parancsot kiadni, hogy senki nem maradhat életben, valamint az ezzel való fenyegetés.²³ Ezek alapján levonhatjuk azt a konzekvenciát, hogy azok a parancsok, amelyek megfelelnek a törvénynek, egyéb rendelkezéseknek, és az annak kiadására feljogosítottól származik jogszerűek, amelyek viszont ezekkel ellentétesek jogellenesek. A büntetőjogunk mindkét formával foglalkozik, és tartalmaz rá rendelkezéseket, a következőkben azonban, csak a bűnös parancssal kívánok foglalkozni.

1. A jogellenes (bűnös) parancs

A jogellenes, vagy bűnös parancs fogalmát akként tudjuk a legkönnyebben meghatározni, hogy az a jogszabályokkal teljesen ellentétes, így az nem az arra jogosulttól származik - előjáró, vagy parancsnok, -, vagy bűncselekmény elkövetésére irányul. Az ágazati törvények egyöntetűen rendelkeznek egy szolgálati útról, amikor az alárendelt felismeri a parancs jogellenességét, ekkor köteles haladéktalanul felhívni a parancsot adó figyelmét erre. Ha ennek ellenére a parancsot adó fenntartja a jogellenes parancsot, azt az alárendelt kérelmére írásba kell foglalni, ha ezután is fenntartja azt, a jogszabálysértő parancs végrehajtásáért kizárólag a parancsot adó felel.²⁴ A felelősség kérdésénél ki kell fejteni, hogy a Btk. az alárendelt vonatkozásában két esetet rögzít, amikor tudja, tisztában van az alárendelt azzal, hogy olyan parancsot hajt végre, ami bűncselekmény

²¹ Heutzinger Zoltán: A katonai büntetőjog rendszertana, AndAnn, Pécs, 2010, 116.o.

²² Hvt. 50.§ (3) bekezdés a)-c) pont

²³ 24/2005. (VI.30.) HM rendelet a Magyar Honvédség Szolgálati Szabályzatának kiadásáról

²⁴ Hvt. 51.§ (2) bek.; Rtv. 12.§ (2) bek.; Hsztv. 103.§ (1)-(2) bek., Ogytv 136.§ (3)-(4) bekezdés,

megvalósítására irányul, illetve amikor ezt nem ismeri fel. Ezzel szemben a parancsnok minden esetben felelős lesz, de eltérő tettesi alakzatban.

1.1. Az alárendelt felelőssége

A katonai fegyelem egyik fontos alapelve az engedelmisség.²⁵ Az ágazati törvények következetesen rögzítik azt, hogy az alárendelt köteles a parancsot legjobb tudása szerint, haladéktalanul végrehajtani kivéve, ha azzal bűncselekményt követ el. Ezzel a törvény lehetőséget biztosít az alárendeltnek arra, hogy megtagadja a parancsot. Azonban ez nem parancs felülvizsgálati jogot jelent, mert ezzel a katonai függelmi viszonyt mélyen aláásná, felborítaná.²⁶ Ezért az az általános felfogás, hogy csak akkor tagadhatja meg a parancsot az alárendelt, ha egyértelmű, világos, nyilvánvaló számára, hogy ennek megvalósításával bűncselekményt valósítana meg (a kétely nem elegendő), ezt nevezzük a nyilvánvaló jogellenesség elméletének.²⁷ Abban az esetben, ha nem tenne a törvény ilyen kivételt, az alárendelt az előjáró vak eszközévé alacsonyodna le, és ezáltal nem teljesülne a különböző ágazati törvényekben megfogalmazott azon kritérium, többek között a parancsadás jogával visszaélni tilos, bűncselekmény elkövetésére nem irányulhat a parancs stb.²⁸ De mi történik abban a helyzetben, ha az alárendelt felismeri a bűncselekmény elkövetésére irányuló parancsot, vagy ha épp ellenkezőleg nem ismeri azt fel. Ha nem ismeri fel, úgy a Btk. 130.§ (1) bekezdésére hivatkozással vele szemben speciális, kizárólag a katonákra alkalmazandó büntethetőséget kizáró ok áll fent, így nem lesz büntethető. Fontos megjegyezni, hogy ekkor a katona büntethetősége, bűnössége lesz kizárva, a parancs jogellenes marad, amiért a parancsot adó felelni fog, mert a parancsot nem a törvényeknek és szolgálati szabályzatnak megfelelően adta ki.²⁹ A magyar katonai büntetőjog gyakorlatában erre igen kevés példa van. Abban az esetben viszont, ha felismeri a parancs bűnös jellegét, tudja, hogy a parancs végrehajtásával bűncselekményt fog elkövetni, úgy önálló tette lesz az általa elkövetett bűncselekménynek.

²⁵ Dr. Kovács Zoltán (szerk.): A katonai büntetőjog kézikönyve, (Zrínyi Kiadó, Budapest, 1958) 137.o.

²⁶ Schultheisz Emil: A bűncselekmény elkövetésére irányuló katonai parancs; in: Heller Erik - Moór Gyula - Rác György (szerk.) Büntetőjogi tanulmányok Angyal Pál születése 60-ik és jogtanári működése 35-ik évfordulójának emlékére; (Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt, Budapest, 1933.) 200.o.

²⁷ Hautzinger: im. 117.o.

²⁸ Schultheisz Emil: A bűncselekmény elkövetésére irányuló katonai parancs; in: Heller Erik - Moór Gyula - Rác György (szerk.) Büntetőjogi tanulmányok Angyal Pál születése 60-ik és jogtanári működése 35-ik évfordulójának emlékére; (Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt, Budapest, 1933.) 200.o.

²⁹ Schultheisz Emil: Katonai büntetőtörvénykönyv zsebkönyve, (Politzer Zsigmond és Fia Kiadása, Budapest, 1943) 53.o.

Felmerülhet a kérdés, hogy minden parancsot teljesítenie kell a katonának? A válasz az, hogy nem. Mint, hogy előbbieken kifejtésre került, a bűncselekmény elkövetésére irányuló parancsot nem köteles teljesíteni, valamint a nem szolgálati parancsot, vagy magáncélú felhasználásra irányuló parancsot.

LB. KatF. III. 639/1972.sz. (BH98/1973)³⁰

A szabadságon lévő tiszt a kocsmában leittasodott, ahová két kimaradáson lévő katonával találkozott, akik a tiszt beosztottjai voltak. Ezt követően tovább ittak együtt, botrányosan viselkedtek a kocsmában, ahol a kocsmá személyzete figyelmeztette őket, majd elhagyták a kocsmát. Mikor elhagyták a kocsmát, útközben találkoztak egy kerékpárossal, akibe a tiszt belekötött. A tiszt megparancsolta a katonáknak, hogy fogják le a sértettet. A sértett tiltakozott, és szóvá tette az eljárással szembeni nem tetszését. A tiszt parancsba adta a két katonának, ha a sértett továbbra is beszél, üssék meg. A sértett 8 napon belül gyógyuló sérüléseket szenvedett, az atrocitásnak a rendőrség vetett véget. A tiszt és a két katona bíróság elé került, ahol a két katona védője kérte, hogy a katonákat büntethetőséget kizáró okra tekintettel - „parancsra tették” - mentse fel. A bíróság álláspontja szerint nem foghat hely ez a védekezés, hiszen a katonáknak tudniuk kellett, hogy nem szolgálati parancsot teljesítenek, másrészt nyilvánvalóan fel kellett volna ismerniük azt, hogy a sértett bántalmazására adott parancs nem jogszerű, bűnös.

Fontos továbbá kiemelni azt is, hogy a katona a gondatlan cselekményért nem büntethető, ha olyan parancsot kap, aminek végrehajtása során nem ismeri fel azt, hogy annak teljesítésével bűncselekményt fog megvalósítani. Nyilvánvalóan itt a katona a parancs kiadása során nem láthatja előre azt, hogy bűncselekményt fog annak végrehajtásával megvalósítani, így a megtagadásra nincs lehetősége.³¹ A fentiek alól kivételt képez az az esetet, ha a törvény a gondatlan elkövetést is büntetni rendeli, így például a katonának felróható módon nem győződik meg gondatlanságból arról, hogy a parancs végrehajtásával bűncselekményt követ el.³²

³⁰ Dr. Mátyás Miklós: Katonai büntetőjogi döntvénytár, Bírósági határozatok 1973. január - 1978. október (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1979) 75-76.o.

³¹ Legfelsőbb Bíróság Katf. III. 583/1984 számú döntése

³² Dr. Korda György: A katonai és honvédelmi kötelezettségek elleni bűncselekmények (Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1988) 16.o., Lásd hozzá a Legfelsőbb Bíróság Katf. III. 382/1979 sz. határozatát.

1.2.A parancsot adó felelőssége

A másik fő kérdés e témakörben a parancsot kiadó elöljáró, parancsnok felelőssége. Az ágazati törvények nyomatékosan rögzítik, hogy az elöljáró csak olyan parancsot adhat ki, ami nem ütközik a törvénybe.³³ Rögzíti továbbá azt, hogy a parancsot adó katona a parancsáért felelősséggel tartozik, nem élet vissza a parancsadás jogával, biztosítania kell az alárendeltnek a parancs végrehajtásának feltételét és szükséges mértékben ellenőrizni köteles azt, nem lehet a parancs ellentétes a jogszabályokkal és egyéb rendelkezésekkel.³⁴ Abban az esetben, ha ezeknek a követelményeket figyelmen kívül hagyva adja ki parancsát, az elöljáró mulaszt, ami megalapozza a felelősségét. A büntetőjogi rendszerünkben a parancsok minden esetben felel büntetőjogilag a bűnös parancsért, a Btk. 130.§ (2) bekezdés szerint a következőképpen alakul a parancsnok felelőssége. Ha az alárendelt nem tud arról, hogy az bűncselekmény elkövetésére irányul, a parancsot adó közvetett tettesként felel, ha viszont tudja az alárendelt, hogy a parancs bűncselekmény végrehajtására irányul, a parancsot adó önálló tettes lesz. A közvetett tettesség esetén nincs másról szó, mint hogy a közvetett tettes - katonai vonatkozásban a parancsnok - úgy valósítja meg a törvényi tényállást, hogy az alárendeltet lényegében eszközként használja fel a bűncselekmény elkövetéséhez.³⁵ A lényeg itt az, hogy a közvetett tettes olyan személyt bír rá bűncselekmény elkövetésére, akivel szemben büntethetőséget kizáró ok áll fent, tehát a katonai viszonyok között is lehetőség van az általános büntethetőséget kizáró okok valamelyikére hivatkozni (kivétel a gyermekkor)³⁶, vagy a speciális büntethetőséget kizáró okra, arra, hogy a katona azt az elöljáró parancsára tette. Ebben az esetben a törvény rendelkezéséből adódóan szükséges a katona büntetlenségéhez az, hogy ne ismerje fel, ne tudja, hogy a parancs végrehajtásával bűncselekményt valósít meg. A parancsnok - mint már említettem - önálló tettes lesz abban az esetben, ha a katona tudja, hogy a parancs végrehajtásával bűncselekményt követ el. Speciális helyzet ez a parancsnok tettesi minősége vonatkozásában, hiszen önálló tettes az, aki a bűncselekmény törvényi tényállását teljes egészében egyedül és közvetlenül saját cselekményével valósítja meg.³⁷ Erről itt nem beszélhetünk, hiszen a parancs pusztán kiadása nem valósítja meg a törvényi tényállást, tehát a parancsnok mindig közvetett kapcsolatban marad a

³³ Hvt. 49.§ (1) bek.

³⁴ Hvt. 50.§ (1)-(2) bek.; Rtv. 12.§ (1) bek.; Ogytv 135.§ (1) bek. Hsztv 103.§ (1) bek.

³⁵ Nagy Ferenc: Anyagi büntetőjog általános rész II., (Iurisperitus Bt., Szeged, 2014) 46.o.

³⁶ Törő: im.268.o.

³⁷ Nagy: im.44.o.

bűncselekmény eredményével, de ettől még nem lehet közvetett tettességről beszélni, hiszen ebben az esetben az alárendelt katona bűnössége is megállapítható.³⁸ Itt - a szakirodalmi vélemények szerint, amit magam is osztok - egy speciális társas elkövetés alakul ki, amely csak az előljáró, parancsnok és az alárendelt között jöhet létre, és ezen a társas elkövetésen belül van két önálló tettes, az alárendelt, aki megvalósítja a tényállást, és a parancsoké, amelyre helyesebb lenne egy speciális, a katonákra vonatkozó önálló tettesi formát kialakítani, előljárói tettesség elnevezéssel.³⁹

IV. A parancsra cselekvés összehasonlítása a német és a magyar katonai büntetőjogban.

A jogösszehasonlítás során vizsgálni kívánom a szabályozás módját, formáját, a szabályozás tartalmát. Vizsgálatom tárgyát képezi továbbá a katonai elkövetők körének meghatározása is, valamint a német parancs fogalmának elemzése.

Alapvető különbség mutatkozik már a szabályozás formájánál. Míg hazánkban lényegében egy általános büntető törvénykönyv van a Btk., amely tartalmazza valamennyi oldalágát a büntetőjognak, így például a katonai büntetőjogot, addig Németországban a büntető törvénykönyvnek (Strafgesetzbuch) több, különböző területet érintő mellék-büntető törvénykönyvei (Nebengesetz) vannak, így például a katonai büntető törvénykönyv (Wehrstrafgesetzbuch) [továbbiakban WStgb rövidítéssel utalok rá]. Meg lehet azonban jegyezni, mint az a történeti részből kitűnt, Magyarországon is ez a rendszer volt, tehát, hogy az úgynevezett „közönséges büntető törvénykönyv” mellett voltak szakági büntető törvénykönyvek is, így a Katonai Büntető Törvénykönyv (Kbtk.). 1961-es szocialista Btk. megalkotásával egyidejűleg beolvasztották a Kbtk.-t az általános Btk-ba, ahol a különálló fejezetekbe szerepelnek a katonákra vonatkozó rendelkezések. Általánosságban azt lehet elmondani, hogy mindkét országban az általános büntető törvénykönyvet kell alkalmazni, csak a katonai elkövetők esetében a rájuk vonatkozó speciális szabályokat is figyelembe kell venni.⁴⁰

³⁸ Dr. Habony János: A parancs büntetőjogi védelméről; Katonai Jog- és Igazságszolgáltatás, 1970; 30-31.o.

³⁹ Dr. Habony: im.31.o.

⁴⁰ Wehrstrafgesetzbuch (továbbiakban: WStgb) §. 3 Abs. 1. Das allgemeine Strafrecht ist anzuwenden, soweit dieses Gesetz nichts anderes bestimmt. [Az általános büntetőjog alkalmazandó, amit ez a törvény nem határoz meg. - ford.: a szerző] lásd továbbá Btk. 127.§ (2) bek.

A következő elemzési pont az elkövetők köre. Hazánkban a Btk. alapján katonának kell tekinteni a Magyar Honvédség tényleges állományú tagját, a Rendőrség, Büntetés-Végrehajtás, Katasztrófavédelem, az Országgyűlési Őrség valamint a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos tagját. A 2017. évi XC törvényt, a Büntetőeljárásról (továbbiakban: Be.) 696.§ (1) bekezdésének a) és b) pontja azonban részletesebben differenciál aközött, hogy a Magyar Honvédség tényleges állományú tagja által elkövetett minden bűncselekmény esetében katonai büntetőeljárásnak van helye. A rendőrség, katasztrófavédelem, a büntetés-végrehajtás, az országgyűlési őrség, valamint a polgári nemzetbiztonsági szolgálat hivatásos állományú tagjai által elkövetett közönséges - tehát nem katonai - bűncselekmények akkor tartoznak a katonai büntetőeljárás hatáskörébe, ha azt szolgálati helyén, vagy szolgálattal összefüggésben követi el, ellenkező esetben nyilvánvalóan polgári büntetőbíróság fog vele szemben eljárni. A német katonai büntetőtörvénykönyv - és itt megjegyzem, hogy más országok büntető törvénykönyve is, pl. Románia - azt mondja ki, hogy katona kizárólag az adott állam honvédelmi, vagy hadi feladatokat ellátó szervének, ebben az esetben a Szövetségi Védelmi Erő (Bundeswehr) katonája fog kizárólag elkövetőnek minősülni.⁴¹

A WStgb. az 5.§-ban szabályozza a parancsra cselekvést (Handeln auf Befehl) mint büntethetőséget kizáró okot.

§ 5 Handeln auf Befehl

(1) Begeht ein Untergebener eine rechtswidrige Tat, die den Tatbestand eines Strafgesetzes verwirklicht, auf Befehl, so tritt ihn eine Schuld nur, wenn er erkennt, dass es sich um eine rechtswidrige Tat handelt oder dies nach den ihm bekannten Umständen offensichtlich ist.

(2) Ist die Schuld des Untergebenen mit Rücksicht auf die besondere Lage, in der er sich bei der Ausführung des Befehls befand, gering, so kann das Gericht die Strafe nach § 49 Abs. 1 des Strafgesetzbuches mildern, bei Vergehen auch von Strafe absehen.

5.§ Parancsra cselekvés

⁴¹ WStgb §1. Abs. 1. Dieses Gesetz gilt für Straftaten, die Soldaten der Bundeswehr begehen. [Ez a törvény azokra a bűncselekményekre vonatkozik, amelyeket a Szövetségi Védelmi Erő katonái követnek el. - ford.:a szerző]

(1) Ha egy beosztott egy jogellenes cselekményt követ el, ami egy büntetőtörvényi tényállást megvalósít, parancsra, csak úgy lesz bűnös, ha tudta, hogy egy jogellenes cselekményről van szó, vagy ezek az ismert körülmények azután válnak számára ismertté.

(2) A beosztott bűnössége tekintettel a különös helyzetére, amiben a parancs foganatosításánál van, csekély mértékben, a bíróság a büntetést a (német) Btk. 49.§ (1) bekezdése alapján enyhítheti, vétségnél a büntetéstől is eltekinthet. [ford.: a szerző]

Úgy gondolom, szólnom kell a parancs fogalmáról. A magyar szabályozás egyik legnagyobb hiányossága, hogy nincs törvényi definíciója a katonai parancsnak, vagy szolgálati parancsnak. A WStgb. a 2.§-ban szabályozza a parancs fogalmát, amelyben kifejezésre juttatja a parancs lényegét, azt hogy az előljáró által kiadott utasítás az alárendelt számára, amelynek formája lehet írásbeli, szóbeli, vagy egyéb mód - például ráutaló magatartás⁴² - illetve utal arra is a törvényi szabályozás, hogy lehet általános vagy eseti a parancs.

A jogösszehasonlító szeminárium keretében számomra a parancs formáinak meghatározása jelentett nagy kihívást, hiszen nincs egy egzaktparancs fogalom, hanem annak elemeit a különböző szolgálati szabályokból és alaki szabályzatokból kell összeszedni. A magyar szolgálati szabályokból és alaki szabályokból arra lehet következtetni, hogy a parancsot ki lehet adni szóba, írásban (egyes esetekben, szóban és írásban is) valamint jelekkel.⁴³ Úgy gondolom, a tisztánlátás érdekében szükséges lenne rögzíteni a magyar szabályozásban egy, a némethez hasonló Szolgálati parancs fogalmat, amellyel az adott esetek elbírálása egyszerűbb lenne, sőt a nem katonák számára - például egy katonai büntetőeljárásban a védő számára - egyértelmű lenne, hogy mi minősül parancsnak.

Ha a német szabályozást és a magyar szabályozást egymás mellé állítjuk, megállapíthatjuk, hogy a közöttük lévő különbség rendkívül csekély. Mind a magyar, mind a német vonatkozásban a katona akkor lesz csak büntethető a bűnös parancsért, hogyha a katona tudta, hogy a parancs végrehajtásával bűncselekményt követ el. A parancs jogellenességének - szintén mindkét szabályozás esetén -

⁴² Konrad Schmauder: Das Handeln auf Befehl im Wehrstrafgesetz, Seminararbeit, 2019, 3.o.

⁴³ 24/2005. (VI. 30.)HM rendelet a Magyar Honvédség Szolgálati Szabályzatának kiadásáról, Melléklet A magyar honvédség szolgálati szabályzata 37.1. pont;

egyértelműnek és világosnak kell lenni, valamint ebből adódóan nem elegendő, ha a parancs bűnösségét illetően kétely merül fel a katonában.⁴⁴

Tettesség körében elmondható, hogy mind a magyar, mind a német szabályozás tekintetében az alárendelt csupán akkor lesz büntethető, ha egyértelműen és világosan felismeri, hogy a parancs bűncselekmény (német vonatkozásban, valamely büntetőtörvényi tényállás) megvalósítására irányul, azonban azt nem tagadja meg, hanem kvázi az előljárót kiszolgálva megvalósítja. A WStgb. 5.§ (2) bekezdésében pedig büntetés enyhítésének lehetőségét szabályozza tekintettel arra a speciális helyzetre (például, szoros határidő, jelentős veszély, félelem stb.⁴⁵) amelyben a katona van, vagy vétség (Vergehen) esetén akár a büntetéstől is el tekinthet.

V. Összegzés

Összegzésként azt lehet elmondani, hogy a katonai fegyelmet nem fogja aláásni az, ha az előljáró bűnös parancsát a katona megtagadja. Az alárendelt bizonyos esetekben védi a parancs - abban az esetben, ha nem ismeri fel annak bűnös jellegét. Fontos azonban látni azt, hogy a katona a parancs „vizsgálatánál” nem bírálhatja a parancsot, egy általa jogtalannak vélt, de jogszerű parancs teljesítését nem tagadhatja meg, mert azzal a Btk. által szabályozott katonai bűncselekményeket valósítanak meg, és beláthatjuk azt is, hogy nem is lenne ez a mértékű folyamatos felülvizsgálat a katonai élet alapelveinek.

Az előljárónak nincs hivatkozási alapja a büntethetőség kizárására. Az ágazati törvények következetesen rögzítik azokat az alapelveket, amelyeket az előljárónak a parancs kiadásánál be kell tartania. Az előljárótól hatványozottabban elvárható - magasabb rendfokozata, magasabb szakmai tapasztalat alapján - azon törvények, rendelvek ismerete, amelyek a katonai életviszonyokra vonatkoznak. Éppen ezért értelemszerű az, hogy az előljáró felelőssége minden esetben megállapítható.

⁴⁴ Konrad Schamuder: im.19.o.

⁴⁵ Konrad Schmauder: im.28.o.

Úgy gondolom, és kritikaként meg kell fogalmaznom azon véleményemet, hogy nincs a parancs vagy szolgálati parancs fogalma meghatározva. Mint arról írtam, korábban a honvédelemről szóló törvényben valamilyen formában mindig meg volt határozva, úgy gondolom, hogy indokolt volna egzakt módon meghatározni legalább a büntető törvénykönyvben.

Irodalomjegyzék

Törvények

- Ferenc József 1855. január 15-én kelt nyílt parancsa - az 1850 évi. osztrák katonai büntető törvény életbeléptetéséről
- 1930. évi II. törvénycikk, a katonai büntető törvénykönyvről
- 1930. évi II. törvény miniszteri indokolása
- 1961. évi V. törvény, a Büntető Törvénykönyvről (*szocialista Btk.*)
- 1978. évi IV. törvény, a Büntető Törvénykönyvről (*régi Btk.*)
- 1993. évi CX. törvény, a honvédelemről
- 1994. évi XXXIV. törvény, a Rendőrségről
- 2004. évi CV. törvény, a honvédelemről és a Magyar Honvédségről
- 2011. évi CXIII. törvény, a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről
- 2012. évi XXXVI. törvény, az Országgyűlésről
- 2012. évi C. törvény, a Büntető Törvénykönyvről
- 2012. évi C. törvény indokolás a Büntető Törvénykönyvhöz
- 2015. évi XLII. törvény, a rendvédelmi feladatokat ellátó szervek hivatásos állományának szolgálati jogviszonyáról
- 2017. évi XC. törvény, a büntetőeljárásról
- 2018. évi CX. törvény, egyes törvényeknek a Magyar Honvédség új szervezeti rendjének kialakításával összefüggő módosításáról
- 24/2005. (VI.30.) HM rendelet a Magyar Honvédség Szolgálati Szabályzatának kiadásáról
- 84/2012. (XII.28.) BM rendelet az Országgyűlési Őrség Szolgálati Szabályzatáról
- 49/2011. (XII.20.) BM rendelet a hivatásos katasztrófavédelmi szervek állományának, valamint a polgári védelmi szervezetek Szolgálati Szabályzatáról
- 21/1997. (VII.8.) IM rendelet a büntetés-végrehajtási szervezet Szolgálati Szabályzatáról
- Wehrstrafgesetzbuch

Tanulmányok, monográfiák, cikkek

- **FARKAS** Ádám: Válogatás a modern magyar honvéd-katonai büntetőjoghistória forrásaiból (1867-1945) I. kötet; Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, 2014
- **Dr. HABONY** János: A parancs büntetőjogi védelméről; in: Katonai Jog- és Igazságszolgáltatás, 1970
- **HEUTZINGER** Zoltán: A katonai büntetőjog rendszertana, AndAnn, Pécs, 2010
- **KARDOS** Sándor: A magyar katonai büntetőjog múltja és jelene; PhD értekezés, Miskolc, 2003
- **Dr. KORDA** György: A katonai és a honvédelmi kötelezettségek elleni bűncselekménye, Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1988
- **Dr. KOVÁCS** Zoltán (szerk.): A katonai büntetőjog kézikönyve, Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1958
- **Dr. MÁTYÁS** Miklós (szerk.): Katonai büntetőjogi döntvénytár, bírósági határozatok 1973. január - 1978. október, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1979
- **NAGY** Ferenc: Anyagi büntetőjog általános rész II, Iurisperitus Bt., Szeged, 2014
- **Dr. RABÓCZKI** Ede: A katonákra vonatkozó rendelkezések; in.: Dr. Rabóczki Ede - Dr. Berkes György (szerk.): Magyar büntetőjog, kommentár a gyakorlat számára 2. kiadás, HVG-Orac Lap és Könyvkiadó, Budapest, 2012
- **Dr. SCHULTHEISZ** Emil: A katonai büntető törvénykönyv magyarázata, II. kötet I. füzet, Radó Nyomdai Műintézet, Budapest
- **Dr. SCHULTHEISZ** Emil: A bűncselekmény elkövetésére irányuló katonai parancs; in: Heller Erik - vitéz Moór Gyula - Rácz György (szerk.) Büntetőjogi tanulmányok Angyal Pál születése 60-ik és jogtanári működése 35-ik évfordulójának emlékére; Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1933
- **Dr. SCHULTHEISZ** Emil: Katonai büntető törvénykönyv zsebkönyve, Politzer Zsigmond és fia kiadása, Budapest, 1943
- **SCHMAUDER**, Konrad: Das Handeln auf Befehl im Wehrstrafgesetz, Seminararbeit im Rahmen des Austauschseminars Netzwer Ost-West mit Szeged/Ungarn 2019 mit dem Oberthema „Das Strafrecht in seinen Nebengebieten” (2019, Tübingen)

- **TÖRŐ** Sándor: A katonákra vonatkozó rendelkezések; in: Karsai Krisztina (szerk.): Kommentár a Büntető Törvénykönyvhöz; Wolters Kluwer Kiadó, Budapest, 2013
- **Dr. VÁCZI** István: Parancsra elkövetett bűntettek; in: Katonai Jog- és Igazságszolgáltatás, 1971/I.

Bírósági döntések, ítéletek

- Csongrád Megyei Bíróság Katonai Tanácsa KB.I.81/2007/8.
- Legfelsőbb Bíróság Katonai Fellebbvitel III. 639/1972.sz - BH98/1973
- Legfelsőbb Bíróság Katonai Fellebbvitel III. 583/1984. sz.
- Fővárosi Törvényszék Katonai Tanácsa 43. Kb.29/2018/13

Egyéb

- Magyar Közlöny (2011. július 27.) 89. szám